

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014



Simon József

Metafizika

6.3 lecke – 25 perc

Az abszolútum problémája a hellénizmus kori görög filozófiában Plótinosz: a harmadik hiposztázis

A szemelvények forrása:

Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről* – válogatott írások, ford. Horváth Judit és Perczel István, Bp. 1986, V. 1, 223-240 (A három eredendő valóságról)

A harmadik hiposztázis: az Egy

Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*, 230:

Sok tehát ez az isten a lélek fölött. A léleknek pedig, amely hozzá kötődik, megadatik, hogy ezek között legyen, hacsak nem akar elszakadni onnan. Amikor tehát megérkezik a szellemhez, s szinte egyé válik vele, megkérdi: kicsoda hát, aki ezt nemzette, aki egyszerű és előbbi ennél a sokaságnál, aki oka annak is, hogy van és annak is, hogy sok, aki a szám alkotója?

A szellemhez emelkedett plótinoszi lélek nem találja meg önnön létezésének maradéktalan értelmezését a szellem szintjén. A szellem szintjét jellemző azonosság a másságra utal.

A szellem szintjén az

azonosság még a létezés és a megismerés különbségének azonossága. A lélek kérdése arra irányul, hogy vajon van-e valamiféle felsőbb metafizikai instancia, mely megalapozza a szellem szintjén megjelenő azonosságot.

Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*, 231:

A megismerés ugyanis olyan látás, amely a kettőben látja az Egyet.

Plótinosz metafizikája ekkor

érkezik el az abszolútumhoz: az Egyhez. Az Egy jellemzése csak negatív módon történhet, olyannyira transzcendens, hogy még a második metafizikai szint alapvető metafizikai princípiumai sem különíthetők el benne.

Ebben az értelemben az

- az Egy **nem létezik**, mert a létezés csak a megismeréstől különbözőként adódhat: az Egy abszolút azonossága nem a második szintre jellemző, a különbözőek azonosságaként felfogott egység.
- az Egy **nem megismerő szubjektum**, mint a szellem vagy a lélek, mert nincs a létezésnek olyan instanciája, melyre mint tőle különbözőre vonatkozhatna.
- az Egy **nem a másságban fennálló azonosság**.

A megismerés felől tekintve mégis azt mondhatjuk, hogy ahogy az érzéki világot megismerő lélek önreflexiója által az ideákat szemlélő szellemhez emelkedett, úgy az ideákat szemlélő szellem az Egyhez emelkedik. Azonban nem téveszthetjük szem előtt, hogy Plótinosz a léleknek az Egyig történő felemelkedése – ahogy a lélek egy mintegy filozófiai jellegű terápia során eloldódik az anyagi világtól – minden lépcsőjére metafizikai súlyt helyez.

E szempontból létezés oldalán az ideák valóban létező világa és az Egy közötti viszony válik kérdésessé.

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 231:

Hogyan lát tehát a szellem és mit lát, és egyáltalán, hogyan lett létező, hogyan jött létre Abból, hogy azután láthasson is? Mert a lélek immár belátja, hogy mindezeknek szükségképpen létezniük kell, ugyanakkor vágyik megtudni azt, amiről a régi bölcsek között is annyi szó esett: **hogyan jöhetett létre az Egyből - ha egyszer olyan, amilyennek mondani szokták - bármi is, legyen az sokaság, kettősség vagy szám, miért nem maradt meg az Egy önmagában, miért áradt ki belőle az a nagy sokaság, amely a létezők világában látható, s amelyet Őreá szeretnénk visszavezetni.**

A kérdést másfél évezred múlva Leibniz úgy teszi fel, hogy „*miért van inkább a valami, mint a semmi?*” vagy „*miért létezik bármi is, és miért nem inkább nem létezik semmi sem?*”. A kérdést azért teszi fel Plótinosz,

mert a lélek felemelkedése az Egyhez voltaképpen a különös lépcsőfokokra jellemző létezés- és megismerésmódok fokozatos felszámolódásának tekinthető. Amikor a lélek megismeri az érzéki világban az azonost, akkor felemelkedik a szellem szintjére, ami azt jelenti, hogy primér értelemben nem létezik az anyagi világ, mert csak az ideák világa létezik. Amikor a szellemtől az Egyhez emelkedik a lélek, akkor felszámolja az ideák világának létezését: primér értelemben csak az Egy „van” – e transzcendens távlatban azonban még a létige predikátuma sem állítható az Egyről. Miért nem maradt meg tehát az Egy önmagában? A lélek felemelkedése és az ismeretelmélet felől csak annyit mondhatunk, hogy a megismerés az abszolút azonosság metafizikai princípiumához jut el. De miért kell léteznie a világnak az abszolút azonosságon túl?

Mivel bármely predikátum, melyet diszkurzív módon az Egyről állítunk, felszámolná az Egy abszolút önazonosságát, ezért Plótinosz metaforikus nyelven közelít az egy és a világ létezésének problémájához. Mivel az Egy semmiféle relációban nem állhat rajta kívül lévő dolgokkal – mert nem léteznek ilyenek –, ezért azt, hogy nem marad meg önmagában, csakis valamilyen belső mozzanattal magyarázhatjuk. Valaminek „meg kell rezdülnie” az Egyben ahhoz, hogy kiáradjon belőle a világ (először az ideák világa, majd azon keresztül a temporális-anyagi világ).

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 231:

Mivelhogy Ő, hogy úgy mondjuk, a templom szentélyében van önmagában, túl mindenben, teljes nyugalomban, ezért, aki meg akarja látni, az szemlélje a már „kívül” felállított „szobrokat”, pontosabban azt a „szobrot”, amelyik elsőnek tűnt elő és a következőképpen jelent meg: minden mozgó dolog szükségképpen valami felé mozog, Őneki viszont nincsen mifelé mozognia, Őróla tehát nem állíthatjuk, hogy mozog, hanem, ha létrejön valami Őutána, az csak úgy jöhetett létre, hogy **Ő örökösen önmaga felé fordult.**

Plótinosz: Az Egyről, a szellemről és a lélekről, 233:

A szellemet pedig, hogy világosabban szóljunk, először is azért mondjuk az Ő [az Egy – SJ] képmásának, mert úgy kell lennie, hogy az Ő szülte valamiképpen Ő maga, sok mindent megőriz Belőle, és hasonlít Hozzá, mint a fény a naphoz. **Ő [az Egy – SJ] azonban nem szellem.** Hogyan szülhet mégis szellemet? **Úgy, hogy önmaga felé fordult és látni kezdett, és ez a látás a szellem.** Ami ugyanis felfog valami mást, az vagy érzékelés vagy szellem.

E „rezdülést” itt úgy írja le Plótinosz, mint önmaga felé fordulást és látást-felfogást. Vagyis: az Egy önmagát megismerő belső reflexiója váltja ki a világ kiáramlását – melynek során az Egy ugyanaz a minden különbséget kizáró azonosság marad, miköz-

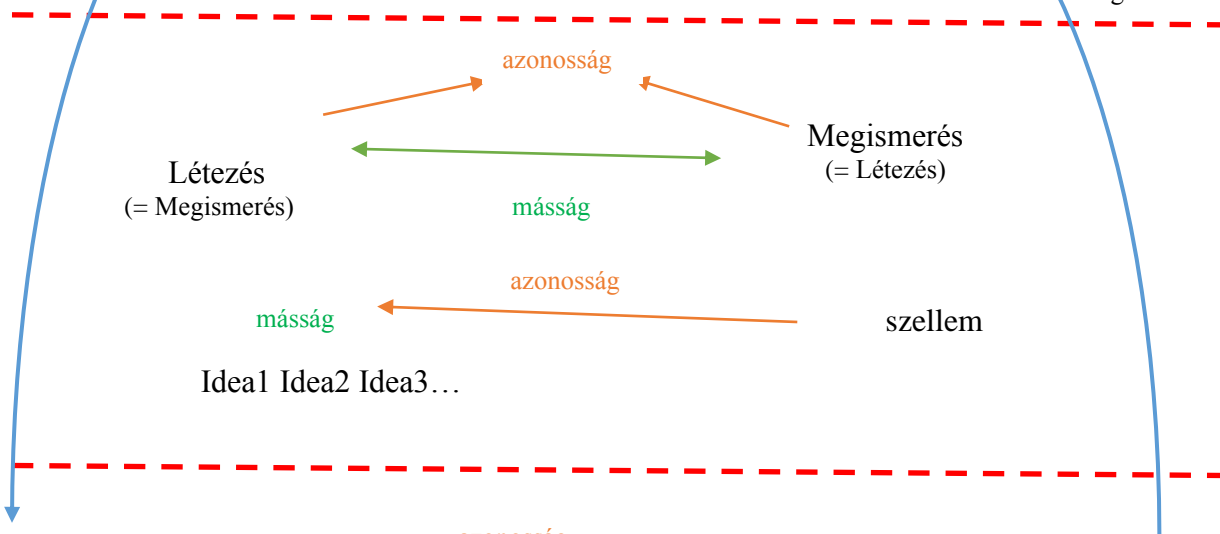
ben „létrejön” az ideák örökkévaló világa a szellem szintjén. Az Egy belső dinamikáját tehát a megismerés vagy a gondolkodás egyfajta mozgása biztosítja.

Plótinosz filozófiájának az a mozzanata, hogy a „miért van inkább a valami, semmint a semmi?” kérdését azzal magyarázza, hogy az abszolútumban egyfajta kognitív mozgást tételezünk, Arisztotelész filozófiájának hatását mutatja (vö. 5.4 lecke!). Amikor Arisztotelésznél az ő sajátos módján értelmezett fizikai mozgások megszűnnek az *első mozgatatlan mozgatóban*, akkor ezen első mozgatót „belülről” még jellemzi a gondolkodás mozgása: az *első mozgatatlan mozgató* egyben *önmagát gondoló gondolkodás* is. Plótinosz a teljes fizikai világ zárójelezése mellett pontosan a gondolkodás e dinamikájával jellemzi az Egyet. Ezért van inkább a valami, semmint pusztán a semmi. Ezért áramlik ki a világ az egyébként önmagában hiánytalanul teljes és minden létezőt meghaladó abszolút azonosságból.

Az Egy abszolút azonossága

kiáradás (emanáció) az ideákon keresztül az érzékileg hozzáférhető világig

felemelkedés (aszzenzus) a szellemen keresztül az Egyhez = lélek, majd a szellem önreflexiója: minden dolog azonosságának ismerete



érzéki világ dolgai



Kérdések:

1. Plótinosz szerint állíthatjuk-e az Egyről, hogy létezik?
2. Mi a különbség az második és az harmadik hiposztázisra jellemző azonosságok között?
3. Miért áramlik ki a világ az abszolútumból Plótinosz szerint? Melyik klasszikus athéni filozófus gondolatait érhetjük tetten eme magyarázatban?

Irodalom:

Bene László: *Plótinosz*, in: *Filozófia. Akadémiai kézikönyvek*, szerk. Boros Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 211-228.